

LIBER IV.

Libro Juliani secundo respondet Augustinus, dicta ipsius, ut in primi libri confutatione fecit, singula exequens, iis tantum silentio prætermittis, quæ aliquem nodum quæstionis ad rem pertinentis non habent. Atque hic duo præsertim probat, unum quidem, virtutes infidelium veras non esse: alterum vero, malum esse concupiscentiam, quod ipsis etiam gentilium sentiis, præbente occasionem adversario, commonstrat. Circa medium libri paucis obiter docet quomodo gratia non secundum merita detur, nec tamen in fatum sit referenda; utque intelligendum quod Apostolus dicit, Deum velle omnes homines salvos fieri.

I. JAM nunc ab alterius voluminis exordio cætera videamus, quibus librum meum refellere niteris, omittentes sicut institimus ea quæ nodos non faciunt quæstionum, quibus solvendis curam nos oportet impendere, nec immorando superfluis ipsa prolixitate operis a laborioso negotio deterere lectorem. Superiore igitur libro satis egimus, quo recte judicantibus appareret, cum Deus verus et bonus sit hominum conditor, bonæque sint nuptiæ, quas et conditione atque copulatione utriusque sexus instituit, et fœcunditatis munere benedixit; malum tamen esse concupiscentiam carnis qua concupiscit adversus spiritum, eoque malo bene uti pudicitiam conjugalem, meliusque non uti continentiam sanctiorem: quod malum non ex alia substantia quam Deus non condidit, sicut Manichæus insanit, nobis esse permixtum; sed per

inobedientiam unius hominis exortum atque traductum, et per obedientiam unius hominis expiandum atque sanandum; cujus obligatione implicat debita pœna nascentem, solvit indebita gratia nascentem. Hoc malum contra me laudando, adversarius meus videris: sed in te debellando, meus testis es: si autem non debellas, tuus hostis es. Proinde quia primo tuo libro sufficienter me respondisse existimo, quamvis ibi tota causa finita sit: tamen ne cæteris tribus respondere non potuisse videamur, in eis etiam quam vana dixeris intuere.

II. Propositis ex meo¹ libro verbis meis exultas, quod, « Teste Apostolo, dixerim, donum Dei esse pudicitiam conjugalem: » quasi propterea laudaverit Apostolus malum quod tu laudas, quo caro concupiscit adversus Spiritum², quo malo utitur bene pudicitia conjugalis, sicut jam in libro superiore monstravi. Non itaque parvum donum Dei est, ita frenari hoc malum, ut ad nihil relaxetur illicitum, sed generationi tantum regenerandorum serviat filiorum. Ejus quippe impetus non sua sponte moderatus est: a nullo namque illicito sese abstinet, si membra desiderio ejus inserviant. Ac per hoc ejus modus, non in ipso, cujus inquietus est motus, sed in refrenante ac bene utente laudatur.

III. Itaque isto malo cum bene utuntur conjugati fideles, a cujus reatu soluti sunt munere Salvatoris; profecto quicumque inde nascuntur ejusdem munere Creatoris, non sicut nobis objicis, « In regnum diaboli præparantur; » sed ab illo potius eruendi et in regnum Unigeniti transferendi. Hæc enim est, et esse debet piorum conjugum intentio, ut regenerationi generatio præparetur. Si autem hoc malum quod in se ipsis parentes sentiunt, cui

¹ Lib. I. de Nuptiis et Concup. cap. 3. — ² I Cor. VII, 7, et Galat. V, 17.

malo, ut tuis verbis utar¹, « Apostolorum legio reptugnavit, » non pertineret ad filios, sine illo utique nascerentur: nunc vero quandoquidem cum hoc nascuntur, quid miraris, quia propter hoc renascuntur, ut ab ejus obligatione solvantur, et aut ex ista vita ab illo liberati rapiantur, aut in ista vita adversus illud liberi praelientur, victoresque in fine remunerentur.

IV. Quis autem nostrum suspicatus est, « Usum conjugum a diabolo fuisse repertum? » « Quis commixtionem corporum per malum prævaricationis credidit accessisse; » cum sine his nuptiæ prorsus esse non possent? Sed malum quo bene utuntur, nullum esset, si nemo peccasset. Quod dixi, mihi objice, ut purgem. Nam si et quod non dixi, mihi objicis, quando finimus?

V. « Consequens putas esse, ut munus Dei noceat, si homo cum malo nascitur: nemo enim nisi Dei munere nascitur. » Audi ergo et intellige: Munus Dei nulli nocet, quo quisque est et vivit: sed concupiscentiæ malum non potest esse, nisi in eo quod est et vivit. Quapropter potest esse malum in munere Dei, sanandum alio munere Dei. Potest igitur in homine qui munere Dei est et vivit, malum esse generatione contractum, regeneratione sanandum. Nam utique nullus infans cum dæmone nasceretur, si non nasceretur; nec ideo mali hujus ipsa est causa, quia nascitur. Nascitur ergo munere Dei, cum dæmone autem, judicio Dei sane occulto, sed numquid injusto!

VI. In eo vero quod dixi², « Etiam bonum conjugale, si non habetur, a Domino esse poscendum: » (quibus utique, nisi quibus est necessarium?) visus sum tibi dicere: « Pro concumbendi viribus supplicandum. » Sed ego pro ipsa pudicitia conjugali dixi rogandum Deum, in qua est concumbendi non liber usus, sed licitus mo-

¹ Supra lib. 3, n. 65. — ² Lib. 1, de Nupt, cap. 3.

us. Nam homo si concumbere non potest, potius non quærat uxorem: quandoquidem apostolica sententia ubi ait: « Si se non continet, nubat¹; » remedium voluit esse nuptias, quod et ipse confessus es², contra morbum concupiscentiæ, quod confiteri non vis? qui remedium confiteris. Hoc autem remedium est, non ut sit concupiscentia, si non est; sed ut non rapiat ad illicita, cujus motus infrenis est. Pertinet enim ad hoc quoque petitionis genus, quod in Oratione Dominica dicimus: « Ne nos » inferas in tentationem³; » quoniam unusquisque tentatur a concupiscentia sua, sicut ait apostolus Jacobus⁴. Convenit huic et quod dicimus: « Libera nos a malo. » Dicunt enim hoc de hac re conjuges, ut interim mente liberi a malo, bene utantur malo quod habent in carne: (sciunt enim quia in carne eorum non habitat bonum⁵;) ut omni postea corruptibilitate sanata, nullum in eis quo utantur, remaneat malum. Quid est quod triumphas tanquam de hoste victo? Internum potius vince quem laudas. Nam victoria de te mea, illo malo tecum pugnante, segura est. Neque enim dicere audebis, eum vinci qui verum dicit, ab eo qui falsum dicit. Ego autem concupiscentiam contra quam pugnas, malum dico, tu bonum: sed pugna tua malum fatetur, quod bonum lingua mentitur; augens mendacium alio mendacio, quo affirmas et a me illam dictam bonam. Neque enim concupiscentiam carnis, quam Joannes apostolus dixit a Patre non esse, ego dicerem bonum⁶: sed bonum dixi pudicitiam esse conjugalem, quæ resistit malo concupiscentiæ, ne ad illicita rapiat cum movetur.

VII. Verum sciens quam inaniter argumentatus fueris, « Pulsas, ut dicis, alterum definitionis meæ latus, et

¹ 1 Cor. vii, 8. — ² Supra lib. 3, cap. 15 et 11. — ³ Matth. vi, 13. — ⁴ Jacob. i, 14. — ⁵ Rom. vii, 18. — ⁶ 1 Joan. ii, 16.

inquis : Si calor genitales conjugalis honestatis minister ab immoderatis procursibus tam studio fidelium , quam doni virtute retinetur , nec extinguitur per gratiam , sed frenatur ; probabilis est in genere suo et in modo suo , et solis accusatur excessibus. » Hæc dicens , non attendis conjugum conventionem causa generandi , ideo bonum esse laudabile , quia eo limes præfigitur licitus malo concupiscendi. Cur enim non potius malum vocetur , quod fateris esse frenandum ? Cur quæso frenandum , nisi ne noceat ? nisi ne ad illicita quæ desiderat relaxetur ? Et utique desiderium mali malum est , etiam si ei non consentiatur , donec eo veniamus ubi nec habeatur. Non igitur quid boni de concupiscentia carnis fiat , sed ipsa quid mali faciat , cogitandum est. Nam pudicitia conjugalis inhiantem concupiscentiam sive de illicito sive de licito percipere voluptatem , frenat ab illicito , permittit ad licitum : hoc est , bonum , non tamen ejus , sed bene utentis bonum est. Quod autem ipsa concupiscentia facit , sive ad licitum sive ad illicitum indifferenter ardescere , utique malum est. Hoc itaque malo bene utitur pudicitia conjugalis , melius non utitur continentia virginalis.

VIII. « Si posset , inquis , calor genitales malum esse naturaliter , extirpandus erat , non componendus. » Vide quemadmodum noluisti dicere , quod supra dixeras , « Frenandus ; » sed maluisti , « Componendus. » Sensisti enim quod eum nemo frenaret , nisi qui repugnaret : et ob hoc mutato verbo , timore ipso fassus es malum , quod repugnat bono. Appellas etiam « Calorem genitalem , » quia pudet appellare libidinem , sive , sicut eam divinus sermo appellare consuevit , carnis concupiscentiam. Sic ergo loquere et dic ; Si posset carnis concupiscentia mala esse naturaliter , extirpanda erat , non componenda. Sic

enim possunt , qui Latine sciunt , tardiores intelligere quid loquaris. Sed ita hoc dicis , quasi non eam mallent extirpare , si possent , omnes qui propterea conjugantur , quia continentiae laborem quo huic malo resistitur , non ferunt ; et ideo malunt eo bene uti , quam melius omnino non uti. Sed si in corpore mortis hujus hoc malum necessarium est conjugatis , quia sine illo fieri non potest bonum generationis ; continentes extirpent concupiscentiam carnis. Tu ipse , tu qui loqueris , nec quid loquaris attendis , extirpa libidinem de membris tuis. Non enim et tibi necessaria est ; aut bona sunt ejus desideria , quibus si consenseris vel cesseris , interibis.

IX. Porro si malum est in te cui repugnas , quod oppugnans , quod cum vincis expugnans ; hoc malo melius non uteris , quo malo bene utuntur , in quibus hoc bonum esse contendis ; ubi profecto mentiris , aut falleris. Neque enim dicturus es , in conjugibus bonum esse libidinem , in sanctis autem vel virginibus vel continentibus malum. Jam sententiam tenemus tuam , ubi aisti¹ : « Concupiscentiae naturalis qui modum tenet , bono bene utitur ; qui modum non tenet , bono male utitur ; qui autem etiam ipsum modum sanctae virginitatis amore contempserit , bono melius non utitur. Confidentia quippe suae salutis , inquis , et roboris contempsit remedia , ut gloriosa posset exercere certamina. » His verbis tuis sine ambiguitate declaras , concupiscentiam carnis hoc esse in utrisque , id est , et conjugatis et continentibus. Quo enim conjugati bene utuntur , et continentes melius non utuntur , bonum tu dicis , ego malum : sed in sanctis virginibus et continentibus carnis concupiscentia malum se esse manifestat , contra quam fateris eos « Gloriosa exercere certamina ; » procul dubio ergo non bono , sed malo melius

¹ Supra lib. 3. cap. 21.

non utuntur. Hoc igitur utentes conjuges, nec ipsi utique bono, sed malo bene utuntur. Proinde tota controversia non remansit, (si tamen remansit aliqua,) nisi utrum in eis qui continentiam Deo voverunt, bonum sit ista de qua disputamus concupiscentia carnis, an malum. Quod enim horum duorum repertum in his fuerit, hoc et in conjugibus apparebit: quoniam hoc illi bene utuntur, quo isti melius non utuntur. Collige itaque totas vires acuti tui cordis, ac liberæ frontis, et aude respondere si potes, hoc bonum esse, cui, sicut libro superiore confessus es, «Apostolorum legio repugnavit:» mihi scilicet exprobrans¹, quod «Tantas esse dixerim libidinis vires, ut ei nec Apostolorum legio repugnaverit:» cum potius pro causa mea faciat, quia ei malo quod tu bonum dicis, «Legio» non qualiumcumque sanctorum, sed ipsorum quoque «Repugnavit Apostolorum.» Cui malo tantum licere posse, quis crederet, ut sibi laudatorem etiam de suis expugnatoribus provideret? Absit quidem, ut antiquorum aliquem vel Apostolorum, vel quorumque sanctorum: mirabiliter tamen, quia vel quemquam hæreticorum novorum, qui simul utrumque se esse profiteatur inexplicabilibus modis, expugnatorem scilicet defensorumque libidinis; et conetur ostendere manens in hæresi Pelagiana, et ex animo se laudare quod ipsum ejus animum nisi expugnetur occidit, et ex animo expugnare quod ejus dogma nisi laudetur absumit.

X. Rogo, si est in vobis ullus sensus humanus, num potest et malum esse peccatum, et bonum esse desiderare peccatum? Quid enim agit in carne sanctorum continentium ista concupiscentia, nisi peccandi desideria; quibus non consentientes «Exercent, ut confiteris, gloriosa certamina?» Neque enim saltem connubii deside-

¹ Lib. 3. cap. ult. n. 65.

rium in illa continentiae professione potest esse non malum. Quid ergo illic agit, ubi malum est quidquid agit; ac si ei consentiatur, et peragit? Quid ibi agit hæc concupiscentia, ubi nihil boni concupiscitur ex illa? Quid ibi agit libido, ubi nihil boni libebit ex illa? Non importune in conjugatis esse dicatur: si enim summum culmen obtinent pudicitiae conjugalis, faciunt boni aliquid per illam, quamvis nihil faciant propter illam. In sanctis autem virginibus et continentibus quid agit obsecro te; quid agit tua ista suscepta, cum desipis; adversaria, si sapis; quid agit, ubi nihil boni agit ipsa, nihil boni agitur de ipsa? Quid agit in eis, in quibus quidquid secundum ipsam concupiscitur, malum est? Quid agit in eis, quos contra se compellit vigilare atque pugnare; et si quando ab eis ullum vel in somnis furatur assensum, cum evigilaverint, gemere et inter gemitus dicere, «Quo» modo impleta est anima mea illusionibus¹? » Quia cum sopitos deludunt somnia sensus², nescio quomodo etiam castae animae in turpes labuntur assensus; quæ si imputaret Altissimus, quis viveret castus?

II. Hoc ergo malum, quod non dicturus es bonum, nisi adversus omnem veritatis tubam sic obsurdueris, ut clames bonum esse concupiscere malum, quod nec inter surdos dicere audebis: hoc, inquam, malum cur non extirpatur de continentium carne sanctorum? Cur non totum opere mentis aufertur? Hoc enim dicis fieri debuisse, si malum esset. Et quia non fit in conjugatis, ubi ejus modus est necessarius, ideo putas bonum: cum videas, nec ibi fieri ubi modus ejus nullus est necessarius, et in quantum inest nocet, etsi non ad perdendum de sorte sanctorum, si non ei consentiatur, tamen ad minuendam spiritalem delectationem sanctarum mentium; illam sci-

¹ Psal. xxxvii, 8. — ² Virgilium Æneid. 10, vers 642.

licet de qua dicit Apostolus ; « Condelector enim legi Dei » secundum interiorem hominem ¹. » Hæc delectatio profecto minuitur, quando etsi non ad explendam, certe ad oppugnandam carnalis concupiscentiam voluptatis, bellantis animus occupatur, et ita exercet gloriosa certamina, ut a delectatione intelligibilis pulchritudinis ipsis certaminibus avocetur. Sed quia in ista humana miseria peior hostis est cavenda superbia, ideo nimirum non penitus extinguitur in carne continentium sanctorum ista concupiscentia, ut dum pugnantur adversus eam, periculorum suorum animus admoneatur, ne securus infletur ; donec humana fragilitas ad tantam perfectionem perveniat sanitatis, ubi nulla putredo lasciviæ, nullus tumor superbiæ formidetur. « Sic virtus in infirmitate perficitur ² : » quia et pugnare infirmitatis est. Quanto enim quisque vincit facilius, tanto pugnat minus. In semetipso autem quis pugnaret, si nihil ex semetipso eidem repugnaret ? Et quid nobis repugnat ex nobis nisi quod adhuc curatur ut sanetur in nobis ? Ergo in nobismetipsis sola est infirmitas causa pugnandi ; et rursus infirmitas admonitio est non superbiendi. Proinde virtus qua hic, ubi superbiiri potest non superbiatur, in infirmitate perficitur.

XII. Quamobrem hoc conjuges bene utuntur, quo continentes melius non utuntur. Malum igitur quo conjuges bene utuntur, et inest conjugibus quo bene utantur, inest et continentibus quo melius non utantur : ideo quippe inest, ut non extollantur. « Solis ergo libidinis excessibus accusatur, » sed ille a quo non refrenatur : nam ipsa per se ipsam rectissime omnino suis ipsis motibus accusatur, quibus ne excedat obsistitur. Non itaque ut dicitis : « nihil ad innocentiam promovet modestia rei per ipsum genus nocentis. » Promovet quippe ad innocentiam non

¹ Rom. vii, 22. — ² 2 Cor. xii, 9.

consentire malo : nec ideo illud cui non consentitur, non est malum ; imo propterea sine dubitatione malum est, quia non ei consentire bonum est. Quid enim mali faceret, qui bonæ concupiscentiæ consentiret ; cum mali nihil faciat, etiam qui opere conjugali non sine ipsius malo seminat hominem, qui est Dei opus bonum ? « Nec confectricem seminum libidinem » dixeris ille quippe creat hominis semen, qui hominem ex semine : sed unde, interest. Quia mali hujus occulta sunt et dira contagia : nec ex his hominibus qui malo carent, Deus vel semen vel homines creat ; etiamsi quidam ab ejusdem mali noxa regeneratione soluti sunt, sicut solvendi sunt qui inde nascuntur.

XIII. Dixi sane, nec poenitet, de pudicitia conjugali¹, quæ mea verba posuisti : « Quia cum dona Dei esse ista monstrantur, a quo petenda sunt discitur, si non habentur ; et cui agendæ gratiæ, si habentur. » Aguntur enim gratiæ, non de origine, ut dicitis, concupiscentiæ, » cujus origo est primum malum hominis ; « sed de regimine, » quod verum dicitis. Utrumque enim dicitis « vel regimine vel origine. » Ideo autem aguntur gratiæ de regimine concupiscentiæ, quia repugnans vincitur. Quod autem repugnat voluntati bonæ, non est bonum, imo malum esse quis neget ; nisi qui non habet voluntatis bonum, cui quod repugnat, fateatur malum ?

XIV. Interponis alia de libro meo, ubi cum dixissem donum Dei pudicitiam esse conjugalem, et hoc Apostolo teste docuissem ; occurrentem deinde quæstionem tacitus nolui præterire, quid dicendum sit, cum videntur etiam nonnulli impii pudice cum conjugibus vivere. « Soletis enim, negantes Dei dona esse virtutes quibus recte vivitur, et eas naturæ voluntatique humanæ, non gratiæ Dei

¹ Lib. i. de Nuptiis et Concupisc. cap. 3.

tribuentes, hoc uti argumento, quod eas nonnumquam habeant infideles : » ita conantes evacuare quod dicimus, neminem recte vivere, nisi ex fide per Jesum Christum Dominum nostrum, unum Dei et hominum mediatorem; ubi vos ejus adversarios apertissime profitemini. Denique longe non eamus : si forte fallor, ad ista responde. Ego dixi : pudicum non veraciter dici, qui non propter Deum verum fidem connubii servat uxori. Unde autem id ostenderem; paulo post adhibui, quod mihi visum est grande documentum. « Cum enim virtus sit, inquam, pudicitia, cui vitium contrarium est impudicitia, omnesque virtutes etiam quæ per corpus operantur, in animo habitent; quomodo vera ratione pudicum corpus asseritur, quando a vero Deo ipse animus fornicatur? Deinde ne quisquam vestrum negaret animum infidelium fornicari, adhibui testimonium de Scriptura sancta, ubi legitur : « Ecce » enim qui longe se faciunt a te, peribunt; perdidisti omnem qui fornicatur abs te¹. » Sed tu qui « Mea, sicut dicis, quæ mihi videntur acuta persequeris, » hoc totum tanquam mihi obtusum visum fuerit præteristi, Vide ergo quid horum negandum arbitreris. Virtutem esse pudicitiam conjugalem, promptissime confiteris : omnes virtutes etiam quæ per corpus operantur, in animo habitare non negas. Porro infidelis animum fornicari a Deo ille potest negare, qui se palam sanctarum Scripturarum adversarium profitetur. Ex quibus omnibus hæc summa conficitur, ut aut in animo fornicante pudicitia vera esse possit; quod cernis quam sit absurdum : aut in animo infidelis pudicitia vera esse non possit; quamvis hoc cum assererem, te finxeris surdum. « Non igitur, ut calumniaris, studio vituperandi substantiam, dona collando ». Non enim divinorum donorum capax esset, nisi bona esset hu-

¹ Psal. LXXXII, 27.

mana substantia, cui vitia quoque ipsa honitatis perhibent testimonium naturalis. Quid enim aliud in vitio recte displicet, nisi quia detrahit vel minuit quod in natura placet?

XV. Cum ergo divinitus adjuvatur homo, non tantum « Ad capessendam perfectionem adjuvatur, » quod ipse posuisti, utique volens intellegi eum per se incipere sine gratia, quod perficit gratia : sed potius quod Apostolus loquitur, ut qui in vobis opus bonum coepit, perficiat usque in finem¹. In quo enim vis « Hominem, sicut loqueris, ad aliquid laudabile generosi cordis stimulis incitari, » in hoc eum non vis in Domino, sed in libero arbitrio gloriari : ac si priorem dare, ut retribuatur illi; eoque modo gratia jam non sit gratia, quia non est gratuita². « Bonam dici hominum naturam, quæ talis gratiæ opitulationem meretur. Quod gratanter audirem, si hoc propterea quia rationalis natura est diceres : neque enim gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum lapidibus aut lignis pecoribusve præstatur : sed quia imago Dei est, meretur hanc gratiam; non tamen ut ejus bona voluntas possit præcedere præter gratiam, ne vel ipsam prior det, ut retribuatur illi, ac sic gratia jam non sit gratia, dum non datur gratuita; sed redditur debita. Quid est ergo, quod secundum modum vestrum, « Effectum voluntatis humanæ cœlestia me credideras nuncupasse; » tanquam voluntas hominis sine Dei gratia moveretur ad bonum ut ei debitus a Deo retribuatur effectus? Ita-ne oblitus fueras, nos cum Scriptura dicere contra vos : « Præparatur voluntas a Domino³; » vel quod in nobis Deus operetur et velle⁴? O ingrati gratiæ Dei, o inimici gratiæ Christi, et solo vocabulo Christiani? Nonne pro

¹ Philip. II, 6. — ² Rom. XI, 35 et 6. — ³ Prov. VIII, juxta LXX. —

⁴ Philip. II, 13.